

MOLNÁR ANNAMÁRIA

Egy kontinens névadójának boccacciói interpretációi – Európa mitológiai alakként és földi halandóként

Jelen tanulmány kontinensünk névadójának, Európa föníciai királynő történetének különféle interpretációs lehetőségeit mutatja be Giovanni Boccaccio két latin nyelvű prózai művében, a Genealogia deorum gentiliumban, valamint a De mulieribus clarisban. Célom Európa példáján keresztül szemléltetni, milyen sajátosságokkal mesélhető el, és milyen változatos módokon interpretálható lényegében ugyanaz a mitológiai történet eltérő célkitűzések, attitűdök és forrásfelhasználás mentén.¹

Kulcsszavak: Giovanni Boccaccio, *Genealogia deorum gentilium*, *De mulieribus claris*, mitográfia, Európa

E tanulmányt végtelen hálám jeléül, köszönetképpen ajánlom kerek születésnapja alkalmából Vígh Évának, tanáromnak, mesteremnek, doktori értekezésem témavezetőjének, aki fáradhatatlanul követte végig Boccaccióval és százhat hölgyével, majd öt istennőjével folytatott küzdelmeimet, és végtelen türelemmel vezette kezem éveken át, kutatóvá válásom átlagosnál rögzösebb útján. Remélem, az ünnepezt elnézi nekem, hogy írásom már megint mitológiai kötődésű hölgyről szól, és úgy kezdődik: Giovanni Boccaccio.

Giovanni Boccaccio ugyan elsősorban népnyelvi történetmesélőként, a *Dekameron* szerzőjeként él és élt mind a köztudatban, mind jellemzően az irodalmi kutatások látóterében is, ám a mitográfiában betöltött műfajteremtő és úttörő szerepe sem elhanyagolható. Magam is erre kívántam felhívni a figyelmet latin nyelvű prózai munkásságának,² kü-

¹ A tanulmány az MTA-BTK Lendület Humanista Kánonok és Identitások Kutatócsoport támogatásával készült.

² Boccaccio latin nyelvű munkásságának áttekintését ld. ZACCARIA (2001).

lönösen a *Genealogia deorum gentilium* és a *De mulieribus claris* hölgyeinek, leginkább közös istennőinek (Ops, Iuno, Venus, Minerva, Ceres) komparatív vizsgálatával. Jelen tanulmányban nem ismételném meg mindazt, amit PhD-disszertáciomban,³ valamint többek között e folyóirat hasábjain már általánosságban ismertettem a két mű forrásai, narrációs technikái és szerkezeti felépítése kapcsán, csupán még egyszer, talán utoljára, szeretnék magammal és Boccaccióval is megküzdve egy közös szereplő, Európa⁴ különféle interpretációinak nyomába eredni, és megvizsgálni, hogyan rajzolta meg alakját Boccaccio a *Genealogia* szárnyait próbálgató mitográfusaként, valamint a *De mulieribus* dekameroni narrátoraként. Az ünnepeelt kutatásaihoz pedig ezáltal, még ha igencsak érintőlegesen is, de az Európát bika képében elrabló Iuppiter közbenjárásával és „jóvoltából” csatlakoznék.

Európát mint mitológiai szereplőt nem szükséges részletesen bemutatni, csupán néhány mondatban, röviden térnék ki alakjára. A hagyomány szerint ő volt az a föníciai királylány, Agénór lánya, akit Iuppiter bika képében elcsábított, elrabolt és Kréta szigetén magáévá tett. A főistentől három gyermeke született: Minos, Rhadamanthus és Sarpedon. Tekintsük most át, hogyan tárja olvasói elé e történetet Boccaccio!

Ahhoz, hogy a maga teljességében lássuk Európa alakjának Boccacciónál kirajzolódó körvonalait, akár csak a korábbi, hasonló tematikájú kutatások során, most is a *Genealogia* soraiból kell kiindulnunk. Ennek háttérében részben kronológiai okok állnak, hiszen keletkezés szempontjából megelőzi a *De mulieribus*, részben pedig narrációs sajátosságok és az elbeszélés részletgazdagsága is indokolja a sorrendet.

Európa egyetlen fejezet címadó szereplőjeként szerepel mind a *Genealogiában* (GDG 2, 62),⁵ mind a *De mulieribusban* (DMC 9),⁶ ugyanakkor

³ A boccacciói latin próza jellegzetességeit, forráshasználatát, narrációs technikáit, valamint a *Genealogia* és a *De mulieribus* közös istennőalakjainak komparatív vizsgálatát részletes bibliográfiával ld. MOLNÁR (2021).

⁴ Neve Európé alakban talán ismertebb, ám e tanulmányban, igazodva a boccacciói névhasználathoz a latinus Európa változatot használom.

⁵ A szöveg mérvadó kritikai kiadását ld. ZACCARIA (1998).

⁶ A szöveg mérvadó kritikai kiadását ld. ZACCARIA (1967). A *De mulieribus* többszemponú, átfogó elemzését ld. FILOSA (2012).

előbbiben, a mű műfaji sajátosságaiból adódóan több fejezetben is említésre kerül.⁷

A *GDG 2*, 62 (*De Europa, Agenoris V^a filia*) Európát Agénór ötödik gyermekeként illeszti be az antik istenségek és hősök családfájába, Ovidiust⁸ jelölve meg értesülése forrásaként. A leírás vázát a mitológiában leginkább ismert és elterjedt Európa-történet adja. Eszerint Iuppiter, akit lenyűgözött a lány szépsége, megparancsolta Mercuriusnak, hogy terelje a föníciaiak marhacsordáit a tengerpartra, ahol Európa igencsak szeretett más lányokkal együtt játszani. A főisten bika képében az állatok közé vegyülve, szépségével és szelídségével magához édesgette Európát, aki a hátára is felmerészkedett. Ezt kihasználva Iuppiter átúszott vele Kréta szigetére, ahol megerőszakolta és teherbe ejtette. Így született Minos, Rhadamanthus és Sarpedon. Európa nevét pedig egy kontinens neve őrizte meg az örökkévalóság számára.

Erre a meglehetősen lineáris történetvázra építi fel Boccaccio mitográfusi interpretációit. Maga is úgy véli, hogy e *fabulát* meglehetősen vékony fátyol borítja, így valódi jelentésének feltárása igen egyszerű. Mercuriusban a bölcs és ékesszóló kerítőt véli felfedezni, aki a városból a partra tereli a szűzlányt, ugyanakkor hamis szavú kereskedőhöz is hasonlítja, aki azzal a hazug ígérettel csalja hajójára a szüzet, hogy ott majd ékszereket mutat neki. Iuppiter maga a hajó, amelyet fehér bika díszít, és amely a lányt Krétára viszi.

Boccaccio két középkori forrásra, Eusebius *Chroniconjára*,⁹ és Szent Ágoston *Isten városáról* című munkájára¹⁰ hivatkozva két uralkodót is megnevez, akik valójában erőszakot tettek Európán. Míg előbbi szerint Asterius, utóbbi szerint Xanthus volt az elkövető. A másik vitás kérdés, amellyel Boccaccio a források áttekintése során szembesül, az események datálásával kapcsolatos. Háromféle lehetséges interpretációt

⁷ Európa a *Genealogia* alábbi szöveghelyein szerepel: *GDG 2*, 47, 2; 2, 55, 2; 2, 63, 2 és 8; 4, 16, 10; 11, 26, 1, 2 és 4; 11, 43, 1; 11, 36, 1; 14, 8, 10.

⁸ Ov. *Met.* 2, 858.

⁹ Eusebius munkája Szt. Jeromos latin fordításának köszönhetően vált elérhetővé Boccaccio számára, aki jellemzően saját történelmi elemzéseinek kronológiai pontosítására használta fel a művet, közel száz alkalommal hivatkozva rá. Ld. SOLOMON (2011: xxiv). Európával kapcsolatos ismereteinek forrása: Eus. Hier. *Chron.* 47, 7–11.

¹⁰ August. *De Civ. D.* 18, 12.

vesz át, továbbra is döntően Eusebiusra támaszkodva, ugyanakkor számos esetben pontosítás nélkül csak úgy vezet be erre vonatkozó információit, hogy *discrepant [...] autores; alii vero dicunt; quidam autem volunt*. A felvonultatott lehetőségek közül Boccaccio számára az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy az események Pandion athéni uralmának idejére tehetőek. Ezt látja ugyanis leginkább összhangban mindazzal, amit Minos alakjáról forrásai felfedtek számára. A fejezet egy igen váratlan, az eddigiekhez nem kapcsolódó mondatral zárul: Varro *De lingua latinája*¹¹ szerint Pitagorasz egy bronzszobrot állíttatott a lánynak Tarentumban.

A *Genealogiát* végigkísérő mitográfusi attitűd mind a források megnevezése, mind a történet lehetséges interpretációi tekintetében a korszak lehetőségeihez mérten alaposágra sarkallta Boccacciót. A *DMC* 9-ben ezzel szemben Boccaccio, a mű szemléletével összhangban, a földi halandók sorába illeszti, és a fejezet címében Kréta királynőjeként azonosítja a lányt. Noha a *Genealogiában* apja egyértelműen Agénór, e fejezetben hamarabb említi őt Phoiniksz lányaként Boccaccio, mint Agénór gyermekeként, bár sietve, még ugyanabban a mondatban elismeri, hogy utóbbi változat sokkal többek véleményével áll összhangban.

Mielőtt a fejezet további jellegzetességeit, tartalmi elemeit vizsgálnánk, röviden érdemes kitérni az előbbi bekezdés utolsó szavaira. Az első olvasásra a tanulmány írójának hanyagságát feltételező megfogalmazás valójában nagyon is boccacciói sajátosság, a szerző a *De mulieribus* százhat fejezetében ugyanis csupán kétszer említi név szerint forrását.¹² Ennek ékes példája e fejezet is, ahol konkrét szerzőkre való hivatkozás helyett így vezet be értesüléseit: *arbitrantur; longe plures dicunt, actum volunt*, az *auctorok* nevei helyett *prisci; alii; aliqui* szóalakokat használ. Ez leginkább a mű eltérő célközönségével, a narráció jellegének alapvető különbözőségeivel magyarázható, hiszen mi más indokolná, hogy a *Genealogiában* egyszer már azonosított nevek, adatok hirtelenjében „feledésbe merüljenek”. A *De mulieribus* nem konkrét adatokkal, sokkal inkább példamutató történetekkel, morális tanítással kívánja el-

¹¹ Varr. *L. L.* 5, 31–32.

¹² Lykophrönt nevezi meg Pénélopé (*DMC* 38) életrajzának egyik forrásaként, Szent Jeromost pedig Cornifitia (*DMC* 84) fejezetében említi.

látni olvasóközönségét, akik között az *Ajánlás* alapján igen nagy létszámban, ám nem kizárólag, hölgyeket feltételez.

A narráció meglehetősen szokatlan módon folyik tovább, ugyanis először nem a lány elrablásának klasszikus mitológiában ismert történetváltozatát olvashatjuk (csupán egy rövid utalás történik arra, hogy kivételes szépsége miatt Iuppiter szerelemre lobbant iránta), amelyre a *Genealogia*-fejezet teljes egészében épült, hanem egy nagyon is „élőszereplős” emberrablás képei rajzolódnak ki előttünk. Visszajára fordul, fonákját mutatja a *Genealogiában* vázolt történet, ugyanis rögtön a kerítő jelenik meg, aki az apja csordája közelében gondtalanul játszó lányt a hegyekből a partra csábítja, ahonnan egy fehér bikával díszített hajón Krétára viszik.¹³

Egy demitizáló folyamat tanúi lehetünk, amennyiben a *Genealogia* logikáját megfordítva itt épp a kerítő történetéből származónak véli, és abból kiindulva vezeti le, magyarázza azt a *fabulát* Boccaccio, amely szerint Mercurius Iuppiter parancsára a tengerpartra terelt egy marhacsordát, ebben a főisten bika képében elvegyült, elrabolta és Kréta szigetére vitte az elragadó szépségű lányt.

A mű eltérő célkitűzéseit és a mitológiai interpretációk háttérbe szorítását hangsúlyozza az is, hogy az imént említett demitizálás csak egy, a szüzek erkölceit és tisztaságát féltő, a *De mulieribus*ra egyébként jellemző, moralizáló narratori közbeékelés után kap helyet. Boccaccio nagyobb jelentőséget tulajdonít annak, hogy a fejezetben előbb fejtse ki annak veszélyeit, hogy ifjú hölgyek kíséret nélkül, szabadon járhatnak az utcán, bárki hízelgő szavaitól elcsábulhatnak. Az így esett becstelenség szégyenétől pedig egy életen át tartó szűzies tisztaság sem szabadíthat meg egyetlen óvatlan teremtést sem.

Ezt követően a *Genealogiában* leírtakhoz képest ismét sokkal felszínesebben, a konkrét adatokat minimalizálva, ám mégis visszaköszön a leányrablás időpontjával kapcsolatos bizonytalanság. Ugyanakkor a történetek idejét itt is az uralkodók megnevezésével határolja be, és megőrzi ugyanazt a három lehetséges álláspontot is, amelyet a *Genealogiában* kifejtett, továbbra is azzal értve egyet, hogy Pandion ideje tűnik a legvaló-

¹³ DMC 9, 2: *cuius albus taurus erat insigne*. Vö. GDG 2, 62: *cui erat insigne albus taurus*.

színűbbnek közülük. Indoka pedig továbbra is az, hogy így illeszkedik leginkább fiának, Minos uralkodásának idejéhez.

A leírás első felét a *Genealogiá*hoz képest jellemző viszonylagos információhiány után valóságos „mitológiai koktélt” kever Boccaccio, ugyanakkor ezzel párhuzamosan arra is további kísérleteket tesz, hogy mitológiai élettől megfossa, és a földi halandók szintjére hozza a történetet. Különbőle, egymásnak ellentmondó adatokat vonultat fel Európáról: egyesek szerint gyermekei valójában Asterustól születtek, mások kitaranak amellet, hogy Iuppitertől, de annak lehetőségét sem zárja ki, hogy Iuppiter valójában azonos volt Asterusszal. A különbőle történet-szálak szövevényességét úgy „bogozza ki” Boccaccio, mint a gordiuszi csomót: *que disceptatio cum spectet ad alios*, de azért mégis arra ragadtatja magát, hogy biztosnak vélje Európa nászát a főistennel, majd azt igyekszik feltárni, pontosan miért is vált a lány egy földrész névadójává.

A fejezet a narrátor személyes véleményével zárul, amely szerint Európa egy kivételes erényű nő volt, és nem csupán azért, mert egy földrészt neveztek el róla, hanem Tarentumban szobrot is emeltek neki. Egyértelműen azonosítható, hogy ugyanarról a szoborról van szó, amelyet a *Genealogia*-fejezet is említett, hiszen valamennyi adat ezt támasztja alá. Varrót ugyan itt nem nevezi meg értesülése forrásaként Boccaccio, viszont a szoborállítást ugyanúgy Pitagorasz kezdeményezésének tulajdonítja, nevét pedig, akárcsak a *Genealogiában*, Pictagora alakban használja.

Európa fentiekben bemutatott leírásai is azt támasztják alá, hogy Boccaccio valamennyi forrását az adott mű tartalmi-szerkezeti felépítéséből és céljából, célközönségéből adódó sajátosságok figyelembevételével, eltérő módon és alaposággal használja fel, és attól sem riad vissza, hogy a két műben inverz módon interpretálja, és lényegében ugyanazon elemekből két, azonos alapokon nyugvó, ám mégis különbőző történetet alkosson. Ez ugyanakkor egyik mű értékét sem kisebbíti, és értő olvasóként valamennyi említett nézőpontot szem előtt kell tartanunk, hogy ne tegyünk hiábavalóan szemrehányást Boccaccionak olyasmért, amivel valójában saját magunkat leplezzük le. Érdemes ezt szem előtt tartania a *Genealogia* és a *De mulieribus* valamennyi további (közös) szereplőjének leírásait tanulmányozni kívánó jövőbeli olvasónak.

Források

- SOLOMON 2011 J. SOLOMON (ed., transl.), *Genealogy of the Pagan Gods, Books I–V*, The I Tatti Renaissance Library 46, Cambridge, MA, 2011.
- ZACCARIA 1967 V. ZACCARIA (a cura di), *Giovanni Boccaccio: De mulieribus claris*, Tutte le opere di Giovanni Boccaccio X., Milano, 1967.
- ZACCARIA 1998 V. ZACCARIA (a cura di), *Giovanni Boccaccio: Genealogie deorum gentilium*, Tutte le opere di Giovanni Boccaccio VII–VIII., Milano, 1998.

Felhasznált irodalom

- FILOSA 2012 E. FILOSA, *Tre studi sul De mulieribus claris*, Milano, 2012.
- MOLNÁR 2021 A. MOLNÁR, *Mítosz és egzegézis. Istennőábrázolás Giovanni Boccaccio De mulieribus claris és Genealogia deorum gentilium című műveiben*, doktori értekezés, SZTE BTK, 2021.
- ZACCARIA 2001 V. ZACCARIA, *Boccaccio narratore, storico, moralista, mitografo*, Firenze, 2001.

Boccaccian interpretations of a continent's namesake – Europa as mythological figure and earthly mortal

The aim of this study is to represent the various interpretations of Boccaccio in his two Latin prosaic works (Genealogia deorum gentilium and De mulieribus claris) regarding Europa, the Phoenician princess. Analysing the chapters dedicated to her, I would like to describe the variety and the copiousness of telling in essence the same story, if the goals and attitudes differ, but the author and the literary sources are the same.

Keywords: Giovanni Boccaccio, *Genealogia deorum gentilium*, *De mulieribus claris*, mitography, Europa